

PAPER DETAILS

TITLE: HAYVAN KÜLTÜ BAGLAMINDA TÜRK MITOLOJISINDE KURBAGA

AUTHORS: Rabia Gökçen Kayabasi,Ömer Çini

PAGES: 635-654

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3909330>

HAYVAN KÜLTÜ BAĞLAMINDA TÜRK MİTOLOJİSİNDE KURBAĞA

FROG IN TURKISH MYTHOLOGY IN THE CONTEXT OF ANIMAL CULT

Rabia Gökcen KAYABAŞI* -Ömer ÇİNİ**

ÖZ: İnançlar, bir toplumun gelenekleri ve göreneklerinden meydana gelmiş uygulamalardır. Bu inanışlar hastalıkları sağaltmada, yağmur yağdırmada, bir iş için yolculuğa çıkma vb. çeşitli alanlarda görülmektedir. İnsan, doğası gereği toprak ve tabiat ile iç içe olmuştur. Bolluk ve bereket için yağmur duaları düzenlenmiştir. Aksaray/Yenikent yöresindeki yağmur törenleri ise bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu törenlerde bazı hayvanlar çeşitli özellikleri ile uygulamalarda yerini almıştır. Kurbağada bu hayvanlardan birisidir. Kurbağa, halk hekimliğinde kullanılmıştır. Kurbağalara, ateş ve suyla ilgili olan birçok törende de rastlamak mümkündür. Bu bakımdan ateşin ve ayın temsilcisi olduğuna inanılan kurbağaların kutsal bir ruh taşıdığına inanılmıştır. Yağmur yağdırma törenlerinde de "yada taşı" olarak görülmektedir. Türklerin atlı-göçebe hayat tarzı, ekonomik ve sosyal hayatlarında hayvanların etkili bir unsur olmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle hayvan kültü Türk toplumunda büyük bir yer edinmiş olup günümüzde de etkilerini sürdürmektedir. Hayvan kültürleri içerisinde kurbağaya yeterince yer verilmemiştir. Bu çalışmada kurbağa; yağmur duaları, hastalıkları sağaltma, taşıdığı kutsal ruh, "yada taşı", ay, güneş ve ateşle ilişkisi gibi konular açısından kült merkezli bir bakışla mitolojik köken bağlamında incelenmiştir. Aksaray/Yenikent yöresi özelinde çalışmada ortaya çıkan "kumur taşı" kurbağanın "yada taşı" ile bağlantısını ortaya koymuştur. Genel anlamda kurbağalar yağmurun yağmasında bereket unsuru olarak görülmüş ve yağmur yağdırma törenlerinde yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurbağa, halk hekimliği, yağmur duaları, hayvan kültü, hastalıkları sağaltma.

ABSTRACT: Beliefs are practices formed from the traditions and customs of a society. These beliefs are used in curing diseases, making it rain, going on a journey for work, etc. seen in various areas. Human beings are inherently intertwined with land and nature. Rain prayers have been arranged for abundance and abundance. Rain ceremonies in the Aksaray/Yenikent region are an example of this situation. In these ceremonies, some animals took their place in the practices with their various characteristics. Frog is one of these animals. The frog has been used in folk medicine. It is also possible to encounter frogs in many ceremonies related to fire and water. In this regard, frogs, which are believed to be representatives of fire and the moon, are believed to carry a sacred spirit. It is also seen as a "yada stone" in rainmaking ceremonies. The equestrian-nomadic lifestyle of the Turks paved the way for animals to become an effective element in their economic and social lives. For this reason, animal cult has gained a large place in Turkish society and continues its effects today. The frog has not been included enough in animal cults. In this study, frog; It has been examined in the context of mythological origin with

* Doç. Dr.-Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Türkçe Eğitimi/Aksaray-rabiagokcen@hotmail.com (Orcid: 0000-0002-6147-7916)

** Öğretmen- Şehit Ömer Halisdemir Anadolu Lisesi/Diyadin-Ağrı- omerates6868@gmail.com (Orcid: 0000-0003-2602- 2446)

a cult-centered perspective in terms of subjects such as rain prayers, healing of diseases, the holy spirit it carries, "yada stone", its relationship with the moon, sun and fire. The "sandstone" unearthed in the study specifically in the Aksaray/Yenikent region revealed the connection between the frog and the "yada stone". In general, frogs were seen as an element of fertility in rain and took their place in rainmaking ceremonies.

Keywords: Frog, folk medicine, rain prayers, animal cult, curing diseases.

Giriş

Türk kültür coğrafyası ekseninde Türklerin ve bu alanlarda yaşayan halkların ortak bir inanç birlikteliği vardır. İnanç, "*kişice, ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi demektir* (Boratav, 1984: 7)." İnsanlar varoluşundan bugüne kadar bir şeye inanma ihtiyacı içerisinde olmuştur. İnanç kelimesi çoğu zaman bâtil inanç, hurafe, boş inanç şeklinde yorumlanmaktadır. *Etnoloji Sözlüğü*'nde bâtil inanç şöyle tanımlanmıştır:

"Bâtil inanç [Alm. Aberglaube, Fr. Superstition, İng. Superstition]: Korku, çaresizlik, çağrışım gibi psikolojik nedenlerle beliren; geleceği bilmek isteğiyle bazı rastlantı benzerlikleri iyilik ya da kötülüğün ön belirtileri olarak değerlendiren; bilimin ve geçerli bir dinin reddettiği birtakım doğaüstü kuvvetlerin varlığını kabul eden, kuşaktan kuşağa geçen yanlış ve boş inanmalar." (Örnek, 1971: 42).

Tanımdan da anlaşıldığı üzere aslında bu inanışlar doğru olduğu için kabul edilmemiştir. İnançlar, insanların karşılaştıkları ilginç bir olayı açıklamalarına yardımcı olduğu için ortaya çıkmış ve nesilden nesile aktarılarak gelmiştir.

İnanç terimini bâtil inanç, hurafe ya da bağnazlık olarak tanımlamanın doğru bir değerlendirme olmadığını vurgulayan Eyüpoğlu, Anadolu'daki inançlar incelenirken bu şekilde bir sınıflandırma yapmanın birçok yanılgıya sebebiyet verdiğini, Anadolu'daki halk inanışları ve uygulamalarının zaman içerisinde değiştiğini belirtir. Eyüpoğlu, Türklerin en eski dönemlerden getirmiş olduğu birçok geleneğin, bulunduğu dönemin şartlarına uyum sağlayarak değişime uğradığını ve bir dinin etkisinde katı bir şekilde kalmadığını, esnekliğinin yanında değişebilir olan halk kültürü ve uygulamalarının her zaman tarihte yerini aldığını söyler. Ona göre; Türklerdeki halk inanışlarının ve uygulamalarının bu özellikte olmasının temel nedeni ise tabiat kaynaklı olmasıdır. (1987: 29-33).

Türkler yaşam tarzları gereği muhtelif birçok dinî inanca bağlanmıştır. Farklı zaman dilimlerinde oluşan bu inançlar yazıya aktarılmadığı için kesin bir yargıya ulaşılamamıştır. Ancak eski dönemlerden günümüze ulaşabilmiş bilgilerle yorumlanabilmektedir. Türklerin yaşadığı bu merhaleler, bir inanç ağı şeklinde tasavvur edilebilir. Tarihin bilinmeyen dönemlerinden itibaren Orta Asya'daki Türklerin yani Türk ceddinin, oluşturmuş olduğu bu inanç ağı

çok güçlüdür. Nitekim birçok semavî dinin etkisine girmesine rağmen varlığını korumuştur (Kalafat, 2010: 70-71).

Türk toplumunda yer alan inançlardan birisi de hayvan kültürüdür. Türk toplumunda hayvanlar büyük öneme sahiptir. Konar-göçer Türklerin temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Türkler ekonomik hayatlarında önemli bir yer tutan avcılık ve toplayıcılık kültüründen dolayı hayvanlarla iç içe olmuşlardır. Bu iç içe olma durumu hayvanlardan yarar sağlamanın yanında büyük zararlara da neden olmuştur. Bu gibi inanışların yanı sıra açıklayamadıkları birçok olayı da ruhlara bağlamışlardır. Bu ruhların ise birçoğunun hayvanlarda olduğu inancı hakîmdir. Toplumlarda yer alan bu inanışlar mitolojide kült (hayvan kültü, ağaç kültü vb.) kavramıyla açıklanmaktadır.

Kült kelime anlamı olarak şöyledir: “[Alm. Kult, Fr. Culte, İng. Cult] Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış. Bu saygı ve tapınış duayı, kurbanı, belli ritleri gerektirmektedir (Örnek, 1971: 147).” Bu tanımlamada olduğu gibi hayvanlara insanlar tarafından belirli özellikler yüklenmiştir. Yüklenen özellikler insanlar tarafından yüce ve kutsal kabul edilmiştir. Hayvan kültürüne, avcılıkla ilgilenen ve geçim kaynaklarının büyük bir kısmını hayvanlardan sağlayan toplumlarda daha çok rastlanmaktadır. Bu nedenle Türk mitolojisinde hayvanlara daha çok yer verilmiştir. Çünkü Türkler yaşam şartlarının birçoğunu hayvanların ihtiyaçlarına göre düzenlemişlerdir. Yazın yaylaklara göçerken kışın ise hayvanlarını muhafaza edebilmek için kışlak dedikleri bölgeleri tercih etmişlerdir. Türklerin yaşamlarını evcil hayvanların yanı sıra yabani hayvanlar da etkilemiştir. Birçok hayvana olumlu anlamlar yüklenirken bazılarına ise olumsuz anlamlar yüklenmiştir. Olumlu anlamlar yüklenen hayvanlardan birisi de kurbağalardır. Kurbağalar halk hekimliği, ocaklık geleneği, yağmur duaları, bereket, doğurganlık ve taşıdığı ruhun kutsallığı gibi birçok anlam taşımaktadır. Taşımış olduğu bu anlamlara halk tarafından da inanılmaktadır. Türklerin hayvanlara yüklediği özelliklerin güzel bir örneği *Dede Korkut Kitabı*’nda görülmektedir.

“Gitdükte yirün otlakların geyik bilür.

Gögez yirler çemenlerin kulan bilür.

Ayrı ayrı yollar izin deve bilür.

Yidi dere kohuların dilkü bilür.

Dün-ile karvan köçdügin turgay bilür.

Oğul kimden olduğun ana bilür.

Erün ağırın yiynisin at bilür.

Ağır yükler zahmetin katır bilür. (Ergin, 2016: 75).”

Yukarıda *Dede Korkut Kitabı*’ndan alınan hayvan özelliklerinin insanlar tarafından keşfedilmesi kolay olmamıştır. Altay insanları yaşam içerisinde sürekli olarak zayıflıkları nedeniyle doğaya karşı yenik düşmektedir. İnsanlar, bu zayıflıklarından dolayı kendisinden daha güçlü ve

kudretli bir varlığa inanma ihtiyacı duymuşlardır. İnsanlar, uzun gözlemler sonucu kendi doğasının evrendeki diğer varlıklarla aynı olduğunu anlar. Lakin yetersizliklerinin insan olmaktan kaynaklandığının farkına varır. Buna bağlı olarak da doğa ile nasıl mücadele edeceğini bilmemektedir. İnsanlar bütün hayati fonksiyonlarını doğaya borçludur. Lakin doğa olaylarının işleyişini ve evrendeki düzeni çözmemiştir. Karşılaştıkları güçlükleri ise bitkileri ve hayvanları taklit ederek ya da dinle, büyüyle çözmeye çalışmışlardır. Bu olayları anlayabilmek adına hayvan ve bitkilerle insanlar özdeşleşmişlerdir. Doğanın bitmek tükenmek bilmeyen bereketi karşısında şaşkınlığa düşen insanlar içeceğini, yiyeceğini, giyeceğini borçlu olduğu, hata yapmayan ve geleceği öngörebilen hayvanlara birçok özellik yüklemiştir (Roux, 2005: 91).

Türklerin genellikle geniş otlakları ve su kaynaklarını takip etmesi ise yine hayvancılıkla ilgilenmeleriyle alakalıdır. Ekonomik hayatlarının temelini de hayvancılık üzerine oluşturmuşlardır. Yine on iki hayvanlı takvimi oluşturmaları da hayvana verdikleri önemi ve anlamı gösterir. Türklerin sosyal hayatında büyük öneme sahip olan hayvanlar; atasözü, deyim, masal, destan, efsane, türkü, ağıt, ninni vb. halk edebiyatı ürünlerinin yanı sıra ölüm ritüelleri, halk hekimliği, doğum- evlenme, el sanatları vb. uygulamalarda da yerini almıştır. Bu uygulama ve inanışların birçoğunda hayvanın kendisi bir güç olarak görülmemiştir. Hayvanlarda var olduğuna inanılan ruhun gücüne istinaden özellikler yüklenmiştir.

Halk hekimliği, bütün dünya toplumlarında görülen bir uygulamadır. Lakin toplumdan topluma, milletten millete değişimler görülmektedir. Halk hekimliği kavramının tanımı ise şöyledir:

“Halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz (Boratav, 1984: 122).”

Halk hekimliği, Türk kültür tarihinde çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Halk hekimliği içerisinde hastalıkları sağaltma konusunda hayvanlar yadsınamayacak bir yere sahiptir. Bu nedenle halk hekimliği, hayvan kültürüyle iç içedir.

Halk hekimliği bünyesinde ocaklık geleneği yaygındır. Buradaki hastalıkları sağaltma uygulaması genellikle ocaklı kişiler tarafından yapılmaktadır. Ocak, tıpta karşılığı bulunmayan bir veya birden fazla hastalığı tedavi edebilen kimseler için kullanılan bir tabirdir. Örneğin sarılık ocağı, kurbağacık ocağı, fıtık ocağı vb. çeşitleri vardır. Ocaklık geleneğinde hastalıkları sağaltma işleminin büyücülük ile benzerlik taşıdığına dikkat çeken Boratav, büyücülükten farklı olarak çeşitli bitkilerden ilaç yapma, çeşitli sargılar sarma, bazı nesneleri yedirmek-içirmek gibi uygulamalarının olduğunu ve ocak olan kişilerin genellikle kendindeki gücü tescillemek için yakında bulunan bir yatacın köyünden olduğunu söyler. Boratav, erkek ocaklı kişiler olduğu gibi kadın ocaklı kişiler de olabileceğini; genellikle

kadın hastalara, kadın ocaklı kimseler bakarken erkek hastalara, erkek ocaklı kişilerin baktığını vurgular. Ona göre; ocaklık atadan oğula ya da anadan kıza geçer. Ancak bu kuralda kesin değildir. Yani ocaklı kişiler kendi soyundan olmayan bir kişiye “el vermek”¹ yoluyla kendisindeki gücü aktarabilir. Bazen ocaklı bir kişi birden çok hastalığı da iyi edebilir. (1984: 113-115) El vermede farklı anlayışlar ile karşılaşmak da mümkündür. Ocaklı bir kadının erkeğe, erkeğin de kadına el verdiği; farklı cinslerin birbirinden el aldığı görülebilmektedir (Saltık Özkan, 2012: 126-127).

Geleneksel kültürde, insanlar bir hastalığa ya da bir ağrıya yakalandıklarında akla ilk gelen çözümlerden biri halk hekimliğindeki ocaklardır. Bitkilerden, köklerden, yapraklardan ve çeşitli hayvanlardan elde edilen ilaçlar kullanılmaktadır. Bu ilaçların yanı sıra manevî olarak ise yatırlar ve türbeler ziyaret edilmektedir. Bu inanışlara bazı kişiler batıl bir inanç olarak bakmaktadırlar (Duvarcı, 1990: 34). Lakin sülük gibi hayvanların alternatif tıpta kullanıldığı da bir gerçektir.

Ocak kültü daha çok ateş kültü ve atalar kültü ile bağlantılıdır. Çünkü ateş Türk kültüründe kutsal sayılır. Ateşin hastalıkları iyileştirdiği gibi arındırma özelliği de vardır. Ocak olan aile kültü ile ateş kültü ayırt edilemez çünkü o ateş atalar tarafından yakılmıştır. Bu nedenle kutsaldır ve sadece o aileye aittir. Ocak aileye² atalarından kalmıştır. Atalar kültü, ocaklık geleneğinin nesilden nesile aktarılmasında payı büyüktür çünkü ocaklık, atalarının insanlara “el verme” usulüyle bıraktığı bir armağandır.

Kutlu ağaçlara, türbelere, yatırlara paçavra bağlanmış ya da bebekken/çocukken ölmemeleri arzusuyla Dursun, Satı, Durmuş, Yaşar gibi isimler verilmiştir. Bu isimler genellikle doğum öncesi ya da doğumdan hemen sonra birkaç bebek kaybetmiş aileler tarafından bu ölümlerin ardından doğan çocuklara verilmektedir. Hakas ailesinde çocuk ölürse, sonradan doğan çocukları kötü ruhlardan korumak amacıyla onlara kötü isimler verilir: Paga (kurbağa), Usturuh (taban), Koçik (arka) vs. Başka çocuk istemediklerinde artık fazla ismi verilirdi. Ailedeki çocukların isimlerinin uyumlu olmasına çalışılırdı. (Yeşil, 2014:121) Abdülkadir İnan’a göre bu tür uygulamaların altında yatan en temel unsur Türklerin Orta Asya’daki yaşamı ve inandıkları Şamanizm’dir. Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya gelmeleri ile birlikte bu inançları da taşımışlardır. Bu inançlar, İslam dinin içerisinde varlığını korumaktadır (1986: 204-207).

Hayvan kültü, daha çok avcılık ile geçinen topluluklarda görülmüştür. Sosyal hayatın şartları insanlar ile hayvanlar arasında dinsel ve büyüsel bir bağ oluşturmuştur. Bu bağ hayvanların konumunu daha değerli kılmıştır. Hatta bu değer, kutsal bir nitelik kazanmıştır (Örnek, 1988: 96). Türk mitolojisinde birçok kutsal hayvan bulunmaktadır. Bunlar arasında geyik, kartal, kurt, ayı vb. hayvanların temsil ettikleri değerler mevcuttur.

¹ Bu konuda bk. (Kumartaşlıoğlu,2016: 180-194).

² Bu konuda bk. (Üçer, 1973).

Bu hayvanlar arasında yabani bir hayvan olarak değerlendirilebilecek kurbağa da vardır. Kurbağa, genel olarak bereket sembolü olarak yağmur dualarında yerini almıştır. Halk hekimliği açısından da önemi büyüktür. Halk hekimliğinin merkezinde yer alan ocak kültüründe hastalıkları sağaltma ritüellerinde kurbağa kullanılmıştır. Kurbağanın ocaklık geleneğinde ‘kurbağacık ocağı’ adı ile bir ocağı da vardır. İri baş ya da koca baş olarak nitelendirilmesi “yada taşı” hakkında çıkarımlarda bulunmamıza olanak sağlamaktadır. “Yada taşı” ile ilişkisi sadece bu durumla sınırlı değildir. Yağmur, bolluk ve bereket unsuru olarak değerlendirilmesi kurbağanın “yada taşı” ile ilişkisini kuvvetlendirmektedir.

Hayvan kültürleri içerisinde kurbağaya yeterince yer verilmemesinden dolayı bu çalışma yapılmıştır. Çalışmada kurbağa özelinde çocuklarda hastalık sağaltma uygulaması ile karşılaşılmıştır. Bu nedenle kurbağa, halk hekimliği ve ocaklık geleneği açısından önem taşımaktadır. Bereket sembolü olarak görülen kurbağa yağmur yağdırma törenlerinde de kullanılmıştır. Bu özelliği sebebiyle bir başka bereket sembolü olan “yada taşı” ile ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Aksaray/Yenikent yöresinde yapılan bu çalışmada ortaya çıkan “kumur taşı” kurbağanın “yada taşı” ile bağlantısını ortaya koymuştur. Bu çalışmada Türk mitolojisinde hayvan kültürü ve yukarıda sayılan özellikler açısından kurbağa değerlendirilecektir.

Türk Mitolojisinde Kurbağa

Mitolojide kurbağa genellikle tufan ve yaradılışla ilişkili olarak yer almaktadır. Bazı noktalarda cezalandırıcı bir unsur olurken bazı noktalarda koruyucu olmaktadır. Ana kültür ile ilişkisi ay ve dünya döngüsü üzerinden anlatılır. Bu kültürten, ata kültürüne geçişle birlikte kötü bir ruh olarak yer altına hapsedilmiştir (Nazlı, 2023: 39). Türk mitolojisindeki kurbağa, kült merkezli olarak incelendiğinde ise Yakutlarda kurbağa “*bağa*” olarak geçer. Yakut Şamanları, Ölü Deniz’deki kurbağaların yumurta bıraktığı dört köşeli taşlardan doğarlar. Şamanlar, ana hayvanın taşları dokuz gün ısıtmasından sonra dünyaya gelirler. Başkurtlarda “*baka*” şeklinde geçen kurbağa kutsal bir hayvan olarak kabul görmüştür. Bu nedenle kurbağalara zarar verilmez. Eğer ayaklarından bağlanıp asılırsa yağmur yağacağına inanılır. Verem hastalığının tedavisinde de kullanılmıştır. Karakalpaklarda da “*baka*” şeklinde geçen kurbağa mucizevî bir hayvan olarak görülmüştür. Yağmuru ve şimşekleri çektiğine dair inançlar hâkimdir. Kurbağa öldürmek yasaktır. Ölen kurbağa yere gömülmek zorundadır. Sıtma ve gözle ilgili hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. İltihaplı yaralara ölü kurbağa sarılmaktadır. Hakaslarda “*kibre han*” (kurbağa han) olarak geçen kurbağa sarı renkli ızır koyunlarının başıdır. Kurbağalar koyunların koruyucusu olduğu için şaman davullarına çizilmiştir. Kurban olarak ise sarı donlu bir koyun sunulur. Kirli töşlerden sayılır. Gagavuzlarda su kurbağalarını öldürmek günahıdır. Çünkü Tanrı kurbağayı suları acılıktan ve zehirden temizlemek için göndermiştir. Yağmur sonrası ortaya çıkan kurbağalar gökten Tanrı tarafından düşürülmüştür (Dilek, 2021: 151-153-508-553).

Kurbağalar Yakutlarda üreme ve çoğalma unsuru olarak kutsal görülmüştür. Doğu mitolojisinde kurbağaların toprağa ekilip insanların da çıkan bitkilerden yiyerek üremelerine benzer bir durumdur. Sibiryâ Masalları incelemelerinde de kurbağa, insanlarla evlenerek üremeye katkı sağlamaktadır (Dilek, 2007: 217). Kurbağalar, Başkurlarda hem halk hekimliğinde kullanımı hem de yağmur dualarında kullanımı açısından kutsanmıştır. Kurbağa Karakalpaklarda da halk hekimliği açısından kutsanmıştır. Ölen kurbağanın toprağa gömülmesi ise kurbağada bulunan bereketin toprağa tekrar verilmesidir. Kurbağa Hakaslarda ise bir han olarak tasavvur edilmiştir. Şaman, koyunlarla ilgili bir törende bu kurbağa figürü ile ruhlar âlemine yolculuk yapacaktır. Kirli töslerden olması sebebiyle şaman davullarında yer alır çünkü kötü ruhların bulunduğu yer altı âlemine yine bu figür yardımıyla yolculuk yapacaktır. Türkiye Türklerinden derlenmiş bir masalda kurbağa sayesinde ölümler diyarına yolculuk yapma vardır. Bu yolculukla birlikte dünyadaki işlenen günahların cezası bu yolculukta görülmektedir. Sahip olduğu ruh sayesinde kurbağalar yer altı ve yer üstü arasında iletişim sağlamaktadır (Aça, 2017 19). Kurbağalar Gagavuzlarda ise göksel bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Kurbağalar ateşin bir parçası olduğu için temizleyici bir ruha sahiptir. Bu nedenle suyu temizleme görevi kurbağalara Tanrı tarafından verilmiştir (Dilek, 2021: 151, 153, 508, 553, 792).

Ocaklık Geleneğinde Kurbağa

Pertev Naili Boratav'ın, halkın çeşitli sebeplerle doktora gidemediği ya da gitmek istemediği durumlarda hastalıkları tanıma veya tedavi olmak amacıyla başvurduğu yöntem ve işlemler (1984, 122-123) olarak tanımladığı halk hekimliği, halkın doktora gidecek maddi güce sahip olmasına rağmen gitmemeyi tercih ederek de başvurduğu bir yöntemdir. Kapsam olarak bakıldığında insanlar hastalıklarına önlem almak için bir tavsiye üzerine ya da kendi bilgisiyle başvurduğu ocak, yatır, türbe, kaplıca, aktar, bitkisel ilaçlar, hayvansal ilaçlar ve yapılan içecek tarzı ilaçların vb. bütünü halk hekimliği kapsamında değerlendirilir. Ocak ve ocaklı gibi ifadeler "bir veya birkaç hastalığı iyi edebilme gücüne sahip olduklarını söyleyen", ilgili hastalığın ya da hastalıkların sağaltma usullerini bilen kişiler (Duvarcı, 1990: 34) olarak tanımlanmaktadır.

Kurbağaların, ocaklık geleneğinde yeri büyüktür. Ayrıca kötü ruhların çıkması ve hastalıkları sağaltmada da önemlidir. Bu çerçevede çocukların hastalıklarını sağaltmada kurbağalar üzerinden bir ocaklık geleneğini oluşturmuştur. Aksaray/Yenikent yöresinde kurbağa ile gerçekleştirilen halk hekimliği uygulamaları şöyledir: Kurbağacık ocağı; çocuklarda görülen uykusuzluk, huzursuzluk, ağızda yosun kokusu, damakta çubuk şeklinde şişlik, dilaltında kabarıklık ve çok su içme vb. rahatsızlık belirtileriyle başvuru, şifalı ele sahip kimselerin bulunduğu yerlerdir. Burada üç tür uygulama vardır. İlk olarak rahatsız olan çocuğun fontanel (bingıldak) üzerine ocakta el sahibi kişi tarafından parmakla dokununca kurbağa sıçraması şeklindeki bir belirti ile teşhis konur. Daha sonra bingıldak

üzerindeki saçlar yavaşça kazınır. Ardından jiletle 7-8 defa hafifçe çizilir ve bu çizilen yerin üzerine soğan, karabiber, kuyruk yağı, yumurta ve üzüm vb. çeşitli maddeler bir bez yardımıyla sarılır. Eğer el sahibi kişinin eli hafif ise bu hastalık çabuk geçmektedir. İkinci olarak ise yine aynı hastalık belirtileriyle el sahibi kişiye başvurulur. Ocakta bulunan el sahibi kişi tarafından işaret parmağı yardımıyla damaktaki ve dilaltındaki şişlik kontrol edilerek teşhis işlemi tamamlanır. Daha sonra ocak eli tarafından şeker ve kahve karışımı yapılır. Diliyle ıslattığı işaret parmağını karışıma batırır. Çocuğun damağını ve dilaltını hafifçe kanatıncaya kadar eliyle basar (sürter) ve sağaltma işlemini tamamlar. Bu işlem takip eden günlerde toplamda üç defa yapılmasıyla son bulur. Üçüncü olarak ise yine aynı hastalık belirtilere sahip hastalarda el sahibi kişi tarafından uygun görülürse kurbağa ile sağaltmaya başvurulur. Bu seviyedeki kurbağacık rahatsızlığı ileri seviyededir. Damaktaki şişliğin çocuğun boğazına akması durumunda ölümle sonuçlanabilir. Öncelikle bu uygulama için konulan teşhisle birlikte bir yavru kurbağa gereklidir. Kurbağa, çocuk yatmadan önce sırt üstü çevrilmiş şekilde çocuğun fontanel (bingıldak) üzerine bir bez yardımı ile sarılır. Bingıldak üzerinde yavru kurbağanın ayak tırnakları ile orayı tırmalayarak can vermesi beklenir. Bu aşamadan sonra çocuklardaki hastalık belirtilerinin yok olduğuna inanılır. Bu her üç uygulamadan sonra perhiz olarak soğan, dane (bulgur), acı, ekşi, tatlı, yumurta, süt gibi yiyecekler iki hafta süreyle tüketilmez. Eğer çocuk küçük ise anne tarafından tüketilmez, çocuk büyük ise kendisi tüketmez.

Bu uygulamalara halk tarafından çok sık başvurulmaktadır. Bu nedenle halk arasında işlevini kaybetmemiştir. Türk tarihinde insanların kurbağaya yükledikleri anlamın işlevsel olması nedeniyle kaybolmadan günümüze kadar ulaşabilmiştir. Yukarıdaki sağaltma uygulamaları incelendiğinde birbirine benzer durumlar vardır. İlk uygulamada jiletle çizme ikinci uygulamada damak ve dilaltını hafif kanatıncaya kadar basmak aslında bu uygulamaların ilk şekli olan kurbağa sarıldığında ayağıyla tırmalamasıyla ilgilidir. İlk iki uygulamada yapılanlar aslında kurbağanın yaptığıнын suni yollarla yapılmasıdır. Dikkat edilmesi gereken bir başka unsur ise kanatmak ve kurbağanın ölmesidir. Burada kan ve kurbağanın ruhu arındırıcılık özellikleriyle yer almaktadır. Çocuktaki rahatsızlık kan ve ruhla çocuğun bedenini terk etmiştir.

Kurbağa, çocuklardaki bu hastalığı ocaklar aracılığı ile gidermenin yanında başka hastalıkları da tedavi etmektedir. Lakin bazı hastalıklara da sebep olmaktadır. Buryatlarda bacağı şişen bir insanın yanına şaman çağırırlar. Şaman, canlı bir gelincik balığı bulmalarını söyler. Balık bulununca şaman tarafından suların cinlerine kımız sunulur. Ardından balığı kurban edip suya bırakır. Kadının apsesi yarılır ve içerisinden bir kurbağa çıkarak suya atlar. Hasta bunun üzerine iyi olmuştur. Turnabalığı, günahın sembolü diye düşünülebilir. Kurbağa ise hastalık cinlerinin tecellisidir. Yine Yakutlar tüberküloz hastalığı için canlı olarak küçük bir kurbağa yutarlardı (Roux, 2005: 165-66). Burada kurbağa, kötü ruhları bünyesine toplayarak

arındırmıştır. Apseden çıkan kurbağa bütün kötülüklerin anasıdır. Apseden kurbağa çıkması kötü ruhun vücudu terk ettiğinin işaretidir. Suya atlaması ise suyun arındırma özelliğiyle ilgilidir.

Kurbağa ile ilgili bir başka inanış ise Şorlarda vardır. Şorlarda çiçek hastalığının sebebi olarak anlatılan mit şöyledir: Adamın biri köyün birinde çok içip sarhoş olunca verilecek cezadan korktuğu için kaçmıştır. Köylüler ise peşine düşmüştür. Adam kaçarken bir dağın içerisine giden nehir görmüştür. Kaçacak yeri olmayan adam nehir içine girip dağın altına ulaşmıştır. Burada mavi bir dünyaya ile karşılaşmıştır. Burada karşısına çıkan bir eve gizlice girmiştir. Bu evde üç tane örtü görmüştür. Bunlardan birisini altına alarak uyumuştur. Çok zaman geçmeden eve üç tane kız gelmiştir. Kızlardan birisinde bir baş ağrısı başlamıştır. Adam örtüyü ne kadar buruşturursa kızın başının ağrısı o kadar şiddetlenmiştir. Kız buna dayanamayıp yatağa düşmüştür. İlk olarak üç tefli bir şaman gelmiş ancak kötü ruhla baş edememiştir. İkinci olarak altı tefli bir şaman getirmişler fakat bu şaman da kötü ruhla baş edememiştir. Son olarak dokuz tefli bir şaman getirmişler. Bu şaman, kızın kardeşlerine bağırması ve kızın aydınlık dünyaya gidip insanlara çiçek hastalığı bulaştırdığını söylemiştir. Daha sonra ise kaçağın altındaki örtüyü çekip almıştır. Tahta bir sedyeye yüklemiş ve köylerinin yakınındaki bir bataklığa bırakmıştır. Köyüne gelen kaçak görmüş ki herkes çiçek hastalığı olmuştur. Akşam bu hastalığa yakalanan birinin kapısına saklanmıştır. Dağ içindeki üç kızın erkek kardeşleri kurbağa donuna girip bütün köyü hastalık yapmışlardır. Kaçak saklanırken çıkıp gelen kurbağaya elindeki baltayla vurmuştur. Bunun üzerine kurbağa bir daha köye gelmeyeceğine yemin edince köy hastalıktan kurtulmuştur (Dilek, 2021: 540). Buradaki insanların kurbağa şekline girip hastalık bulaştırması kurbağadaki kötü ruhun yanında onun deri değiştirmesiyle de ilgilidir. Çünkü burada insanlar don değiştirerek kurbağa kılığına girmeyi onun deri değiştirme ve su hayvanıyken kara hayvanına dönüşmesiyle ilişkilendirmişlerdir. Burada da kötülüklerin anası olma özelliğini devam ettirmiştir.

Kurbağa, Uygur halk hekimliğinde de yerini almıştır. Kurutulmuş kurbağa yemek, kanser hastalığına iyi gelmektedir. Sihir ve büyü uygulamalarında da kurbağalar kullanılmıştır. Kötülük geleceğini bildiğimiz kişinin ismi söylenerek kurbağa üzerine üflenir. Bu kurbağa daha sonra bir ocağın altına gömülerek yavaş yavaş ölmesi beklenir. Böylece kişiden gelecek kötülükler önlenmiş olur (Dilek, 2021: 667). Ocağa gömülen kurbağa kötü insanlardan aldığı kötülüklerle birlikte ateşte arınmıştır. Türk mitolojisinde ocakta evin koruyucu iyeleri bulunmaktadır. Kurbağa üzerinden koruyucu iyeye kötü insan tanıtılmıştır. Ateş ise bu kötülükleri arındırmıştır. Bu uygulamanın bir başka sebebi ise Yakutlarda kötü şaman ateşe atılınca oradan bir kara kurbağa çıkmıştır. Bu kara kurbağa, kötülüklerin sembolüdür. Bu nedenle ocağa gömülmesi onun geldiği yere iadesidir (Eliade, 2006: 94).

Yağmur Dualarında Kurbağa

Kurbağalar karşımıza Türk mitolojisinde bereket unsuru olarak da çıkmaktadır. Bu nedenle yağmur dualarında kullanılmıştır. Kurbağa, yumurtadan çıktıktan sonra büyük bir dönüşüm ve değişim içerisinde. İlk olarak bir su hayvanı olan kurbağa bir zaman sonra kara hayvanına dönüşmektedir. Bu nedenle su ve kara arasında bir bağ oluşturmuştur. Pertev Naili Boratav'ın dile getirmiş olduğu görüş bu duruma başka bir boyut kazandırmıştır.

“Kimi hayvanlar, örneğin: kurbağa, kaplumbağa, kirpi, midye, istiridye, v.b. üzerine dinlik bir yargı olmadığı halde halkın göreneklerinde, zaman zaman din adamlarının da bu konularda yürüttükleri hükümlerin etkisiyle, yenilmesi hoş görülme- yen nesneler sayılmıştır. Ama bunlardan birçoğunun kimi hallerde, örneğin hastalıkları sağaltma, tılsım, büyü gibi işlemlerde kullanıldığı da görülür.” (1984: 56).

Boratav'ın görüşlerinden hareketle kurbağalar, dini olarak caiz görülme- yen hayvan sınıfındadır. Bu durum ise kurbağalarla ilgili inançların eski Türk geleneklerinden beslendiğinin göstergesidir. Kurbağaya yüklenen özellikler ise uzun gözlemler ve deneyimler sonucunda oluşmuştur. Lakin zaman içerisinde İslam dinine uygun şekilde yağmur dualarında yerini almıştır. Kurbağaların yağmur ritüellerinde kullanılmasının bir diğer nedeni ise çok sayıda yumurtlamasıdır. Bu özelliğinden dolayı bereket ve doğurganlığı simgelemektedir. “Su, yağmur gibi tabiat nimetleri ile bağlı olarak mukaddesleştirilen efsane- vî kurbağa tipi yavaş yavaş verimlilik ve bereket sembolüne dönüşmüştür (Corayev'den akt. Demirci, 2015: 50).” şeklinde yapılmış olan bu tespit, dönüşümü en güzel şekilde açıklamaktadır.

Kurbağalar hakkında yapılan bazı araştırmalar neticesinde bu hayvanların yumurtlama, bağırma ve çiftleşme zamanlarının birbirleriyle bağlantılı olduğu görülmüştür. Ayrıca bu zamanlamanın yağmurlu havalarla bir ilişkisi de vardır. Tarihin belli dönemlerinde tarım ile uğraşmış Çin ve Hindistan topluluklarında kurbağaya yağmur Tanrısı gibi özellikler yüklenmiştir. Çin toplumu gerçek kurbağalara ya da tapınaktaki simgelerine tapmaktadırlar (Başgöz, 1986: 18-19). Yağmur ritüellerinde kullanılmış olan kurbağalar arkaik dönemlerde bir totem hayvanı olarak yerini almıştır (Demirci, 2015: 50). Yağmur ile kurbağa ilişkisi incelendiğinde kurbağaların çiftleşme dönemlerinde topluluk halinde bulunmaları ve çok sayıda yumurta bırakmaları bolluk ve bereketle ilişkilendirilebilir. Daha realist bir yaklaşımla bakılırsa kurbağalar çiftleşme ve yumurtlama evrelerini yağmurlu günlerde gerçekleştirmeyi tercih etmiş olabilirler. Belirli dönemlerde yağın yağmurlarda kurbağaların ses çıkarması, çiftleşmesi ve yumurtlaması insanları kurbağa ve yağmur yağma zamanını eşleştirmeye itmiştir. Bu eşleştirmenin olabilmesi için çok uzun yıllar geçmesi ve bu olayın tekrar etmesi gereklidir.

Kurbağanın yağmurla ilişkisi yukarıda bahsedildiği şekildedir. Yağmur yağdırma ritüellerinde ise kurbağa farklı uygulamalar içerisinde yer almıştır. Kurbağayı ıslatma, çamurdan kurbağa heykeli yapma, sepet ve bakraç içinde kurbağa gezdirme vb. birçok uygulama söz konusudur. Farklı bölgelerde yağmur yağdırma ritüellerinde sepet içerisinde kurbağa dolaştırma uygulamaları yapılmaktadır (Uğurelli, 2020: 27). Buradaki sepet bir rahimdir. Kurbağa ise bir cenindir. Daha sonra bu sepet içindeki kurbağalar sularla ıslatılmaktadır. “Canlıların yeniden üremelerini sağlayan güçler suda (sıvıda) yuvalanmıştır... Tamul kadınlarına göre de dölleyici güç ‘mana’nın kaynağı sulara bulunur (Ateş, 2002: 184).” Ateş’in belirttiği bu görüşler ışığında buradaki kurbağaların ıslatılması aslında bir can vermedir. Bu uygulamanın yağmur duasında yapılması ise bir tesadüf değildir. İnsanlar, yağmur suyunun da doğaya can vermesini bu şekilde simgeleştirmişlerdir.

Bir diğer uygulama ise çamurdan kurbağa heykeli yapıp dolaştırmadır. Burada heykelin çamurdan yapılması ve üzerine su serpilmesi Ülgen’in Kişi Oğlunu (Erlik) yaratmasına benzerdir. Çünkü Erlik’te çamurdan ve sudan yapılmıştır. İnsanlar burada Tanrı’nın yaratma özelliğine özenmişlerdir. Bu özeniş aslında bir bereket getirme bir bolluk getirme amacıyla olmuştur. Burada yapılan kurbağa heykeli aslında üremeyi temsil etmektedir. Suyla birlikte döllen kurbağa bereket sembolü olarak görülmüştür. Kurbağanın dişi olma özelliği biraz daha öne çıkarılmak istenmiştir. Bu dişi özellikle birlikte kurbağaların çok sayıda yumurta bırakması onun bereket unsuru olarak görülmesine sebep olmuştur.

Çıldır’dan derlenmiş bilgilere baktığımızda yağmur ritüellerinde yine kurbağalar ıslatılmaktadır. Lakin çok fazla yağmur yağdığı zamanlarda ise bir kurbağa yakalanarak bacağından ocağın üstüne asılmaktadır. Ocakta kurbağa kuruyunca yağmurun azalacağına dair inançlar vardır (Irmak, 2019: 160). Bu durumda kurbağanın kendi bedeninin kurumasından ziyade içerisindeki suyun kuruması ritüelin önemli noktasıdır. Bir başka önemli nokta ise kurbağanın ocakta kurutulmasıdır. Ocak, Türk kültüründe büyük öneme sahiptir. Çünkü evin koruyucu iyesi orada bulunur. Ocağı değerli kılan bir diğer husus ise ateştir. Ateşin Türk mitolojisinde arındırıcılık özelliği de vardır. “Altaylılar ateşe karşı söyledikleri dualarda ateşe ‘güneş ve aydan ayrılmışsın’ derler. Ateşin gökten Ülgen-tanrı tarafından gönderildiğine inanırlar (İnan, 1986: 67).” İnan’ın aktardığı bu görüşten hareketle ateş bir göksel unsur olarak değerlendirilir. Bu nedenle Ülgen’in göndermiş olduğu ateşle doğrudan bir temasla gerçekleştirilen kurbağa kurutma aslında Tanrı’ya yakınlaşma ve istekte bulunmadır. Bitkiler gibi hayvanların da bir bereket unsuru olarak ortaya çıkabilmeleri için aya ihtiyaçları vardır. Ay, sulara hükmeder. Bazı hayvanlar birçok özelliği ile ayı çağrıştırmıştır. Suda bir görünüp bir kaybolan kurbağalar ise ayı temsil eden bu hayvanlardan biridir (Eliade, 2000: 67). Bu nedenlerle kurbağa ocakta yani ateşte kurutulmuştur. Çünkü ateş ayın bir parçasıdır. Eliade’nin de belirttiği gibi ay, su ve kurbağa arasında güçlü bir ilişki kurulmuştur.

Türk topluluklarında çok eski zamanlarda Tanrı, Türklerin ilk ceddine gök olaylarını yönetebileceği bir taş olan yada taşını vermiştir. “Bu yağmur taşı muhtelif Türk lehçelerinde, Yakutçada sata, Altaycada cada, Kıpçak grubuna dâhil lehçelerde cay söylenir (İnan, 1986: 161).” Bu isimlendirmeler bölgelere göre değişiklik gösterse de uygulamalardaki işlevi aynıdır. Aksaray/Yenikent yöresinde yağmur dualarında “yada taşı” İslam dinine uyum sağlamıştır. Yörede yağmur duasına çıkıldığında “kumur taşı” denilen taştan kırk adet bulunup üzerine dua okunmaktadır. Bu taşlar resmi 1’deki gibidir.

Resim 1: Kumur Taşı (URL-1)

Resim 1’deki taşlar Aksaray/Yenikent yöresinde sadece üzerine okunurken başka yörelerde ise okunduktan sonra suya atılmaktadır. “Kumur taşları” şekil olarak bakıldığında “yada taşı”nın şekline benzemektedir. “Yada taşı”nda da göze benzer delikler ve şekiller vardır. Bu taşların şekline bakıldığında kurbağaların kurutulmuş şeklini andırmaktadır. Kurbağaların derisindeki desenlerle de benzerlik göstermektedir. Resim 1 ve 2’deki benzerlikler aşağıdaki resim yardımıyla görülebilir.

Resim 2: Kurbağa (URL-2)

Resim 1 ve 2 incelendiğinde kurbağanın üzerindeki siyah benekler taşlar üzerindeki delikler ile benzemektedir. Bu taşlar esas olarak kurutulmuş kurbağayı simgelemektedir. Bu nedenle olmalı ki okunan taşlar tekrar suya atılmaktadır. Amaç kurumuş olan kurbağayı tekrar cana getirmek ve doğayı bereketlendirmektir. Yağmur yağdırmak için yapılan çamurdan kurbağa heykelleriyle varılan evlerden su serpilmesi kurbağayı özüne döndürmek için yapılmaktadır.

Yapılan yağmur dualarında suya taş atma aslında ölmüş olan “yada taşı” tekrar bereket unsuru olarak canlandırılmaktır. Çakıl taşları toplanır, okunur ve ardından suya atılır. Aksaray/Yenikent yöresinde de zamanla kumur taşlarının yerini dere çakılları almıştır. Eliade’nin ay suya hükmeder görüşünün günümüzdeki kanıtı ise ayın hareketine göre gerçekleşen gelgit olaylarıdır. Kurbağa üzerindeki desenlere ve ay üzerindeki çukurlara bakıldığında birbirine benzemektedir. Kurbağalar, Suda görünüp kaybolması ile ayı temsil etmektedir. Yöredeki “kumur taşları” ayın yüzeyine benzemektedir. Bu benzerliklerden hareketle “yada taşı” kurbağadır. Bunların kaynağı ise aydır. Yani göksel bir unsurdur. “Kumur taşı”nın okunması ve başka bölgelerde suya atılması da bu mitik kökene dayanmaktadır. Aşağıdaki resim 3’teki ay resminde de kumur taşı, kurbağa ve ay benzerliği görülebilir.

Resim 3: Ay (URL-3)

Tufanla ilgili bir anlatıda Dak isimli canavar bir kurbağanın dünyadaki bütün suları yutarak susuzluğa neden olduğu anlatılmaktadır. Daha sonra bu kurbağa güldürülerek suları boşaltması sağlanır. Aslında tufan bir sonu gösterse de yeni bir başlangıcın göstergesidir (Uğurcan ve Koçak, 2021: 1735). Kurbağa dışında başkan hayvanlarda tufanla ilişkilendirilmiştir. Tufan olacağını kestiren demir boynuzlu teke yedi gün dünya etrafında dolandır. Bu dolanma süresi boyunca depremler olur. Ülgen ve altı kardeşi bir gemi yaparak insanların ve hayvanların neslini kurtarır (Kayabaşı, 2016: 175). Suyla ilgili bir başka efsane ise şöyledir: Potanın tarafından Uryanhalar arasında tespit edilen tufan efsanesinde kurbağa yeri üzerinde taşımaktadır. Eğer kurbağa biraz kımıldasa tufan olurmuş. Eski zamanlarda bu kurbağa bir kere kımıldamış ve yeryüzünün büyük denizi (Ulu Talay) kaynamış ve tufan olmuştur. Bu tufanın olabileceğini önceden kestiren bir ihtiyar, demir çivili sal (temir kadalu sal) yapmıştır. Bununla insan ve hayvan neslini kurtarmıştır (Sakaoğlu ve Duymaz, 2020: 179). Kurbağaya insanlar tarafından dünyayı üzerinde taşıma gibi bir sorumluluğun verilmesinin nedeni suda bir görünüp bir kaybolması özelliği ile ayı temsil etmesine bağlıdır. Ay ise dünyadaki sulara ve yağmura hükmetmektedir. Gagavuzların inancındaki kurbağalarsa bu efsaneyi destekler niteliktedir. Çünkü Gagavuzların inancında da Tanrı kurbağayı suyu temizlemek için göndermiştir. Bu öncüller düşünüldüğünde dünyayı dengede tutmak için de bir kurbağa gönderilmiştir. Bu inançlardan hareketle artık kurbağanın suya

hükmettiği gerçeği ortaya çıkmıştır. Yukarıda resimlerle de ortaya konulan benzerlikler, efsanede kurbağaya yüklenen yeri üzerinde taşıma gibi büyük bir sorumluluğun verilmesine neden olmuştur. Çünkü kurbağa, ayı temsilen suya hükmetmektedir (Dilek, 2021: 553).

Bir başka uygulama ise “Sinop ve Taşova’da çocuklar ellerinde bir bakraç taşıyarak dolaşırlar törende; bakracın içinde su ve kurbağalar vardır. Törende bakracı sallayarak kurbağaları bağırtırlar (Başgöz, 1986: 14).” şeklinde yapılmaktadır. Burada kurbağaların bağırtılması tanrıya bir yakarış olarak görülebilir. Tokat’taki bir başka uygulama ise “Tokat’ın kuzey köylerinde, kuraklık afet noktasına gelince, bir kalbur (gözer)un üzerine kurbağa koyulur ve ev ev dolaştırılır. Evlerden kurbağanın üstüne su serperler (Kalafat, 2010: 354).” şeklindedir. Tokat’taki bu uygulama ise kurbağayı bereket sembolü olan suyla kutsamak olarak görülebilir.

Anadolu’nun birçok bölgesinde yağmur yağdırmak için kepçe gelin (çömçe gelin) uygulaması yapılmaktadır. Bu uygulamanın kökeni Başgöz tarafından kurbağaya bağlanmaktadır. Bu ilişkiyi de ‘kepçe’ sözcüğü üzerinden oluşturmaktadır. *Dîvânu Lügâti’t Türk’te* yer alan anlamına göre *kepçe* sözcüğünün Oğuzca karşılığı olan kelime *kamaçtır*. Bu isim bir küçültme eki alarak *kamıçak* şekline dönüşür. *Kamıçak* sözcüğünün anlamı ise kurbağa yavrusudur. Başgöz, Ardahan’da kullanılan ‘*dodu*’ kelimesinin İran’da kurbağa anlamındaki kullanımından da bahsetmektedir (Başgöz, 1986: 15-16). Bu bilgiler ışığında bakıldığında yağmur yağdırma ritüellerinde kurbağanın kullanılması bir tesadüf değildir. Uzun gözlemler sonucunda kurbağalara bu özellik yüklenmiştir.

Doğu mitolojisinde yaratılış ile ilgili olarak bir kurbağanın gövdesinin kesilip toprağa gömüldüğü ve burada oluşan bitkiler ve meyveler bu kurbağanın organlarıyla üremiştir. Bu meyve ve bitkilerden yiyenlerinde üreme organları oluşmuştur (Campbell, 2003: 12). Campbell’in vermiş olduğu bu bilgiler ile yukarıda yağmur yağdırma ritüellerindeki bereket ve üreme unsuru olan kurbağanın özellikleri örtüşmektedir. Vücudundaki sular ile taşıdığı kutsal ruh önce bitkilere daha sonra da insanlara üreme olanağı sağlamıştır.

Kurbağaların Taşıdığı Ruh

Bereket unsuru olarak karşımıza çıkan kurbağa genel hatlarıyla yukarıda incelenmiştir. Kurbağaların kült merkezinde başka bir boyutu ise taşıdığı ruhlardır. Bu ruhlar, kötü olabileceği gibi iyi ruhlar da olabilir. Yukarıdaki incelemelerde görüldüğü üzere bazen hastalıkları sağalttığı bazen de hastalıklara sebep olduğu görülmektedir. Bu ruh inancı motiflere de yansımıştır. Karakalpaklarda *baka-nakışını* (kurbağa nakış) XX. yüzyılda kadınların kıyafetlerinde görülmektedir. *Kızıl kimeşek’in* ön tarafı ve etek kısmında kurbağa nakışı vardır. En çok kadın takılarında görülen kurbağa motifi gümüş takılarda düğme şeklindedir. Kurbağa çocuk kıyafetlerinde de yerini almıştır. Çocuk kıyafetlerindeki kurbağalar koruyucu bir özellik taşımaktadır. Harezmi kenti kazılarında bulunan damgada bir kurbağa figürü

vardır. Ön ayakları yukarıda arka ayakları ise dik olan kurbağanın ayaklarında takılar vardır. Başında üç tane boynuz vardır bu boynuzlar bol neslin sembolüdür (Dilek, 2021: 153). Bu motiflere kurbağa figürünün işlenmesi onun koruyuculuğuna işaret etmektedir. Kurbağa figürünün değerli eşyalara işlenmesi onun koruyuculuğunu gösterirken aynı zamanda değerli bir hayvan olduğuna da işaret etmektedir.

Uygurlarda *Paka* olarak isimlendirilen kurbağa, çocukların koruyucusu olarak kabul görür. Çocukların bir yerleri ağrıdığına ya da çok ağladıklarında çocukların beşiğine ve koynuna koyularak çocukları kötü ruhlardan ve cinlerden korur (2021: 667). Burada ise Uygurlar tarafından kurbağaların taşıdıkları ruh motifleşmemiştir. Motif uygulaması Karakalpaklarda daha eski ve özgündür. Uygurlar ve Karakalpaklarda yapılan uygulamalar kurbağacık ocağının ve kurbağacık hastalığının sağaltılmasının arkaik dönemdeki kaynağıdır.

Hakasların *paga* adını verdiği kurbağa Şaman teflerinin üzerinde yerini almıştır. Teflerin üzerine iki adet kurbağa tasviri çizilmiştir. İnsanların ayakları ve elleri ağrıdığına şamanlara başvurmuşlardır (2021: 667). Kurbağa figürlerinin tefin üzerine çizilmesi manidardır. Çünkü şamanlar yerin altında ve gökte bulunan ruhlar âlemine tef aracılığıyla gidebilmektedir. Tefin üzerine kurbağa figürünün çizilmesi kurbağadaki ruhun kutsallığına bağlıdır. Kurbağa, insanların hastalıklarını taşıdığı ruhun iletişim gücü sayesinde iyileştirmiştir.

Kötü ruhları uzaklaştırması ile ilgili olarak bir başka uygulama ise Başkurtlarda *Telmeryen* olarak isimlendirilen kurbağalar ile ilgilidir. Bir kötülükten ya da birinin kötülüklerinden korunmak için kurbağa dört parçaya ayrılır. Birinci kısmı toprağa gömülür, ikinci kısmı mezarın üzerine gömülür, üçüncü kısmı suya atılır, dördüncü kısmı ise kötülük gelecek kişinin önüne atılır (2021: 792). Kötülük unsuru olarak toprağa gömülmesi yerin altındaki kötü ruhlara kötülüğün geri teslim edilmesidir. Bir parçasının suya bırakılması ise suyun arındırıcılık özelliğinden faydalanarak kötülüklerin uzaklaşması için yapılmıştır. Kötülük yapan insanın önüne atılan parça ise yapılan eylemin tekrar o kişiye iadesini temsil etmektedir. Bu durumların hepsi kurbağaların ayın ve güneşin bir parçası olan ateşle ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Ateş ise Türk inanışında ay ve güneşten kopup gelmiştir. Bu nedenle su ve ateşteki arındırıcılık özelliği ise kurbağaya geçmiştir. Burada mezar üzerine gömülen parça ise atalar ve ölüler kültüyle ilgilidir. Bu uygulama yapılarak diğer tarafa gönderilen kötü ruhlar atalara da tanıtılmakla birlikte ölmüş olan atalardan bu konuyla ilgili destek alınmaktadır. Ölülerden yardım beklemek bir tapınma değil onlara karşı duyulan bir saygıdır (İnan, 1986: 43).

Yakut inanışlarına göre ilk şaman çok büyük güçlere sahipmiş. Bu güç sebebiyle gurura ve kibre kapılarak Yakutların en büyük Tanrısının varlığını tanımamıştır. Bu şamanın vücudu bir yumak halinde yılanlardan oluşmuştur. Bu şamanı yakmak için Tanrı ateşi göndermiştir. Şaman ateşe

atıldıktan sonra bir kara kurbağa ateşten çıkmıştır. ‘Kötü cinler’ bu kurbağadan türemiştir. Yakutların en becerikli erkek ve kadın şamanlarını bu kurbağa doğurmuştur (Eliade, 2006: 94). Bu inanış çerçevesinde bakıldığında kurbağaların neden kötü ruha sahip olduğu açıklanmıştır. Kurbağa, ateşe atılan şamanın kötülüklerini alarak ateşten çıkmıştır. Yağmur dualarında kurbağaların ocağa asılması, kötülükleri kurbağaya yükledikten sonra ocağa gömülmesinin sebebi kötülük sembolü olarak ateşten çıkmasına bağlıdır. Bu uygulamalar ile kötülükler çıktığı yere yani ateşe gönderilmektedir. Şamanların teflerinde kurbağaların resmedilmesi ise onlardaki kutsal ruh ve şamanların atası olması nedeniyle yapılmıştır.

Bir Altay yaratılış destanında Ülgen erkeğin etini topraktan kemiklerini de taştan yaratmıştır. Kadını ise onun kaburga kemiğinden yaratmıştır. Bu insanlara ruh bulmak için oradan ayrılır. Başlarına da bir tüysüz köpek bırakır. Bunu gören Erlik, insanlara yaklaştırmaya çalışır lakin köpek buna izin vermez. Daha sonra köpeğe yaklaşarak insanları kendisine vermesi karşılığında ona tüy vereceğini söyler. Buna inanan köpek havlamayı bırakır. Erlik, köpeğe pisliğinden atarak onun tüylenmesini sağlar. İnsanlara da arkalarından bir kamış sokarak ruh verir. Ülgen’in geldiğini gören Erlik hemen oradan uzaklaşır. Ülgen gördükleri karşısında şaşkınlık içerisinde kalmıştır. Yeniden insan vücudu yaratmak konusunda kararsız kalmıştır. Böyle düşünceler içerisindeyken Ülgen’in yanına bir kurbağa gelir. “Onları yok etmen neye? Bırak. Yaşayanı yaşat, öleni de öldür.” dedi. Ülgen’de onları kendi haline bırakıp gitti (Ögel, 2003: 465). Burada kurbağanın özel olmasından ziyade taşıdığı ruh Ülgen’e emir vermiştir. Yukarıdaki uygulamalarda olduğu gibi kurbağanın dişi bir özellik taşıması açısından Ak-ene ile benzer bir ruha sahiptir. Ancak hiçbir hayvanın Türk mitolojisinde Tanrı özelliği görülmemiştir. Büyük bir ihtimal ile Çin mitolojisinde olduğu gibi hayvanları Tanrı olarak nitelendiren başka toplumların etkisi altında oluşmuş bir destan olabilir. Ancak yağmur dualarında ve halk hekimliğinde kullanım alanına bakıldığında kurbağanın kutsal bir ruh barındırdığı görülmektedir.

Hayatlarının belli dönemlerinde kelebek, arı, sinek, kurbağa vb. canlılar yaratılışları gereği çevresel şartlara uyum sağlamak adına şekil değiştirirler. (Yeşil, 2015: 53) Şekil değiştirme, don değiştirme olarak da ifade edilmektedir. Türk halk kültüründeki inanışa göre Şeytan’ın; yılan, kurbağa donuna büründüğü anlayışı hakîmdir (Çobanoğlu, 2009: 279). Uygurlarda kurbağaların don değiştirmesi ve zarar verilmemesiyle ilgili efsane şöyledir: Bir padişahın üç oğlu vardır. Oğullarına ok atmalarını söyler ve okun düştüğü yerdeki kızlarla evlenmelerini ister. İlk iki oğlanın oku birer eve düşer ve buradaki kızlarla evlenirler. Üçüncü oğlanın oku ise bir göle düşer. Buradaki bir gök kurbağa ile evlenir. Kurbağa, düğün akşamı derisini çıkararak bir genç kıza dönüşür. Gündüzleri kurbağa donuna girerken geceleri genç kız donuna girer. Oğlan bunu engellemek için kurbağanın derisini yakar ve kurbağa peri ölür (Dilek, 2021: 667). Bu efsanede dikkat edilmesi gereken nokta kurbağalara zarar verilmemesidir. Ayrıca güzel bir

genç kıza dönüşmesi ise kurbağadaki ruhun yüceliğini ortaya koymaktadır. Atasözlerinde de yer alan “Attığın taş ürküttüğün kurbağaya degecek.” Yani burada yapılan iş o kadar büyük olmalı ki kurbağaları ürkütmene değsin anlamına gelir. Bu nedenle kurbağalara zarar verilmemelidir. Çünkü kurbağalar göksel bir unsurdur. Tanrı tarafından yeryüzüne suyu temizlesin diye gönderilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Hayvan kültü olan kurbağa, mitolojik köken açısından incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Hayvan kültürüne, geçimini hayvancılıkla sağlayan toplumlarda daha çok rastlanmaktadır. İnsanların hayvanlarla iç içe olması nedeniyle birçok özellik hayvanlara yüklenmiştir. Bu özelliklerin hayvanlara yüklenmesinin en temel sebebi ise eski dönemlerde insanların doğaya karşı yabancı olmasıdır. Kendisinden üstün gördüğü hayvanları, bitkileri ve diğer varlıkları doğayla mücadelede kullanmıştır. Eski dönemlerde yapılan bu tespitler uzun gözlemler sonucunda oluşmuştur. Çalışmada ayrıntılarıyla değerlendirilen kurbağa ise bu hayvanlar arasındadır. Halk hekimliğinde kurbağalar; hastalıkları sağaltma, hastalıklara sebebiyet verme ve ocaklık geleneği açısından önem arz etmektedir.

Kurbağalar bereket unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Yağmur dualarında da bu sebeple yerini almıştır. Kurbağaların yumurtlama, bağırma ve çiftleşme zamanları ile yağmurlu havaların arasında kuvvetli bir bağ vardır. Bu ilişkilendirme çok sayıdaki tekrarlar ve uzun gözlemler sonucunda oluşmuştur. Kurbağanın yağmurla ilişkisinin yanında yağmur yağdırma törenlerinde kullanımı vardır. Kurbağayı ıslatma, çamurdan kurbağa yapma, sepet ve bakraç içinde kurbağayı gezdirme, bacaklarından ağaca asma, ocak üzerine asarak orada kurumasını sağlama vb. uygulamalar mevcuttur.

Ocakta yapılan kurbağa kurutma ritüeli; ocaktaki ateşin, güneş ve aydan bir parça olarak Tanrı Ülgen tarafından gönderilmesi nedeniyle yapılmaktadır. Çünkü ay, suya hükmetmektedir. Kurbağaların ayın bir parçası olduğu suda bir görünüp bir kaybolması nedeniyle ilişkilendirilir. Ayrıca resim 2 ve 3’te birbirlerine benzerlikleri yukarıda ortaya konmuştur. Yakutların yukarıda yer verdiğimiz efsanesinde ilk ve çok güçlü şaman, ateşe atılınca bir kara kurbağası çıkmıştır. Bu kurbağa bütün kötülüklerin anası olarak görülmüştür. Bu sebeple her kötülüğün çıktığı ocakta bu tür uygulamalar yapılmaktadır. Yine yukarıda verilen bir efsanede kötülük gelecek kişiden kurtulmak için ocak altına kurbağa gömülür. Yani ateşten çıkan kötülükler yine onun aracılığı ile arındırılmış oluyor.

Yağmur ritüellerinde ayın bir parçası olan kurbağa kullanılmıştır. Bugün bilimle açıklanmış olan denizlerdeki gelgit olayı ayın konumuyla ilgilidir. Yakın tarihte bilimle getirilen bu açıklama Türk ecdadı tarafından yıllar önce keşfedilmiştir. Bu durum ise bize mitolojinin incelenmesi ve idrak edilmesinin gerekliliğini ortaya koyar.

Bir diğerk inanış ise tufan efsanesiyle ilgilidir. Tufanı, dünyayı üzerinde tutarak kurbağaa engellemiştir. Bu büyük sorumluluğuu ise aydan ve gökten aldığı yüce ruh ile yapmıştır.

Türklerin ceddine verilen “yada taşı” ise kurbağaların kurumuş şekli olduğu Aksaray/Yenikent yöresinde yağmur dualarında kullanılan “kumur taşı” sayesinde anlaşılmıştır. “Yada taşı”, ocak, ateş, ay, su, ve kurbağaa; bereket, hastalık sağaltma ve kötü ruh vb. açısından derin bir ilişki içerisindedir. Kurbağaa aslında yağmurun yağmasına vesile olarak doğayı yağmurla mayalayarak bir üreme sembolü hâline gelmiştir.

Kurbağalara ruh açısından bakıldığında kötülük cinlerinin ve şamanların doğuş noktasıdır. İyi ruhlara sahip olması ise başka bir özelliğidir. Çocukları ve değerli eşyaları koruma gibi bir ruha da sahiptir. Kurbağaların ateşle ilişkisi düşünüldüğünde arındırıcılık gibi bir özelliğı de vardır.

Hastalıklara sebep olan ruhlara da sahiptir. Kirli töşlerden sayılmaktadır. Lakin suları temizlemek için Tanrı tarafından gönderilmesi onun göksel bir unsur olduğunu gösterir.

Kurbağaların şaman davullarında yerini alması ise onun taşıdığı ruhların büyüklüğünü gösterir. Çünkü ruhlar âlemine yapılan yolculuklar bu davullarla yapılmaktadır. Eğer kurbağalar ruhlar âlemine hâkim bir unsur olmasaydı bu davullarda kullanılmazdı. Kurbağaların şaman davullarında kullanılmasının bir diğerk sebebi ise bütün şamanların atası olmasındandır. Yakutlarda bir efsanede üstün yetenekli bütün şamanların kurbağadan doğduğu inancı hâkimdir. Bu inanç nedeniyle kurbağalar şamanların atası sayılmaktadır.

Buradaki sonuçlar belirli Türk topluluklarındaki uygulamalar neticesinde oluşturulmuştur. Diğerk Türk topluluklarındaki kurbağaa ile ilgili herhangi bir tespit buradaki sonuçları değiştirebilir. Bu nedenle geniş bir çerçevede incelenebilecek bir konudur. Bu çalışmadaki tespitler ise yapılacak olan diğerk çalışmalara ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Aça, M. (2017). Sibiryaa halk anlatılarında “ölüler ülkesi’nin” insanları ile islamî anlatılarda cehennem azabı çeken insanları arasında bir karşılaştırma. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 41, 11-24.
- Ateş, M. (2002). *Mitolojiler ve semboller ana tanrıça ve doğurganlık sembolleri*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Başgöz, İ. (1986). Çömçe gelin bir Anadolu yağmur töreninin kökeni ve dağılımı üzerinde bir araştırma. *Folklor Yazıları*, 13-23, İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (1984). *100 soruda Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Campbell, J. (2003). *Doğuu mitolojisi tanrının maskeleri*. (çev.: K. Emiroğlu), Ankara: İmge Kitabevi.

- Çobanoğlu, Ö. (2009). Türk halk kültüründe şeytan telakkisi üzerine tespitler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2(2-3), 269-282.
- Demirci, E. Ş. (2015). Türkiye'deki yağmur törenlerinde suya saçı sunma ile ilgili uygulamalar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (40), 48-52.
- Dilek, İ. (2021). *Türk mitoloji sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Dilek, İ. (2007). Sibirya Türk masallarında hayvanla evlenme. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 207-218.
- Duvarcı, A. (1990). Halk hekimliğinde ocaklar. *Milli Folklor*, 7, 34-38.
- Eliade, M. (2000). *Dinler tarihine giriş*. (çev.: E. Kocabıyık - L. Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2006). *Şamanizm ilkel esrime teknikleri*. (çev.: İ. Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.
- Ergin, M. (2016). *Dede Korkut kitabı 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1987). *Anadolu inançları Anadolu mitolojisi inanç söylence bağlantısı*. İstanbul: Geçit Kitabevi.
- Irmak, C. (2019). Ardahan yöresi yağmur törenlerinde hayvanlar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 156-165.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu'da eski Türk inançlarının izleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kayabaşı, O. A. (2016). Türk mitolojisinde eskatoloji mitleri. *Folklor/Edebiyat*, 22(86), 167-180.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2016). *Türk kültüründe ateş ve ocak kültü*. Konya: Kömen Yayınları.
- Nazlı, A. (2023). Sabahattin Ali'de kurbağa sembolizmi. *Frankofoni*, 2(43), 33-46.
- Ögel, B. (2003). *Türk mitolojisi (kanakları ve açıklamaları ile destanlar)*. C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Örnek, S. V. (1988). *100 soruda ilkelerde din, büyü, sanat, efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniv. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da kutsal bitkiler ve hayvanlar*. (çev.: A. Kazancıgil - L. Arslan) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. - Duymaz, A. (2020). *İslamiyet öncesi Türk destanları (incelemeler-metinler)*. İstanbul: Ötüken.
- Saltık Özkan, T. (2012). Geleneksel tıpta iyileşmenin inanç boyutu üzerine kuramsal yaklaşımlar: psikosomatik tıp, plasebo etkisi ve kuantum iyileşme. *Millî Folklor*, 95, 304-317.
- Uğurelli, T. A. (2020). *Bereket gösterimi olarak Anadolu'da yağmur yağdırma ritüelleri*. Ankara: Ürün Yayınları E-Kültür.
- Uğurcan F. Z. - Koçak A. (2021). Anlatılar ve ritüeller ekseninde yaratılış ve yaşam enerjisi olarak gülme. *Turkish Studies*, 16(3), 1731-1743.
- Üçer, M. (1973). Ocaklar. *Sivas Folkloru*, 8, 3-5.

Yeşil, Y. (2014). *Türk dünyasında geçiş dönemi ritüelleri (doğum-evlenme-ölüm Gelenekleri)*. Ankara: Eskişehir Valiliği.

Yeşil, Y. (2015). *Türk sözlü anlatılarında şekil değiştirme*. Ankara: KalemKitap Yayınları

Elektronik Kaynaklar

URL-1:https://www.akvaryum.com/forum/delikli_tas_ve_bakteri_kulturuk_905638.asp (Erişim: 10.07.2023).

URL-2:<https://www.kulturdenizi.com/kurbaga-ozellikleri/> (Erişim: 10.07.2023).

URL-3:<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/ayin-yuzeyindeki-bazi-bolgelerin-daha-karanlik-gorunmesinin-sebebi-nedir> (Erişim: 10.07.2023).

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale konusu ve kapsamı, etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.

Katkı Oranı Beyanı / Author Contributions: Her iki yazarın da katkısı eşittir./Both authors contributed equally.